

פרשת וישב¹

יוסף איש השלום

שנאת האחים ליוסף

בתחילת הפרשה מתארת התורה את שנאתם של האחים אל יוסף: **"וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אִתּוֹ אֶהָב אָבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם"**. גם בהמשך: **"וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מִשׁוּל תִּמְשָׁל בָּנוּ וַיֹּסֶפוּ עוֹד שָׂנְא אֹתוֹ עַל חֲלֹמֹתָיו וְעַל דַּבְּרָיו"**.

יחסם של האחים אל יוסף אינו מסתכם בכך שקשה להם עם התנהגותו או שהם לא מסתדרים עם מעשיו. אלא בני יעקב שונאים את יוסף, כפשוטו.

שנאה זו תמוהה מאוד. האין זה מעט מוגזם לשנאו על חלומותיו ועל היחס העדיף שקיבל מאביו? בהחלט אפשר להתרעם על כך או להעיר לו על משמעות חלומותיו. אבל מכאן ועד לשנאו, הדרך רחוקה.

מה אם כן מקומה של שנאה זו?

לך נא ראה את שלום אחיך

"וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם", המדרש מתאר את הרקע לניכורו של יוסף:

"שהיה בא ושואל בשלוםם ולא היו משיבים אותו, שהיה כך מנהגו שהיה שואל בשלוםם... א"ל הקב"ה יוסף אתה היית מתחיל לשאול בשלום אחיך בעולם הזה, והם היו שונאים אותך".

לפי המדרש גורם השנאה הוא שאילת השלום. בדומה לכך, כאשר בני יעקב רועים בשכם יעקב שולח את יוסף: **"לְךָ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וְהַשְּׂבִי דָבָר"**. מידת השלום היא מידתו של יוסף.² אולם מדוע שאילת השלום מקוממת את האחים עד כדי שנאה? על מנת לעמוד על כך עלינו לברר מה יש בה בתכונת השלום בה ניחן יוסף שכל כך מתסיס את אחיו.

איחוד או חידוד?

על יוסף נאמר: **"וְהוּא נָעַר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת בְּנֵי זְלֶפְחָה נְשֵׂי אֲבִיו"**. בני בללה וזילפה היו בני שפחות ומכיוון שכך הם זכו ליחס בזוי מאת בני לאה. לעומתם, יוסף נתן להם יחס אחר: **"וּרְגִיל אֶצֶל בְּנֵי בְלָהָה, לְפִי שֶׁהָיוּ אֲחָיו מְבִיזִין אוֹתוֹ וְהוּא מְקַרְבֵּן"** (רש"י). בדומה לכך, אחד מן הדברים הכלולים בדיבת האחים היא שהיו מכנים את בני השפחות 'עבדים': **"וּמְזֻלְזֵלִין בְּבְנֵי הַשִּׁפּוֹת לְקִרְוַת עַבְדִּים"**. לעומת בני לאה, שהדגישו את ההבדלים בתוך המשפחה ואת המעמדות בין בני הגבירה לבני השפחה, יוסף עסק בחיבור ואיחוי המשפחה.

השלום בין האחים הוא מה שמניע את יוסף. חשוב לו להדגיש שכולם בני איש אחד. חשוב לו לא לחדד את ההבדלים בין השבטים אלא להדגיש את המכנה המשותף. הדרך הטובה ביותר לאחד

¹ קורא ולומד יקר,

מצ"ב שיחה שניתנה על ידי הרב קשתיאל, ראש הישיבה לבוגרי צבא ב"בני דוד".
אי"ה בפרשת בראשית בשנה הבאה, יצא לאור ספר פרשת שבוע על חומש בראשית עם שיחות שניתנו על ידי הרב קשתיאל בישיבה לבוגרי צבא.

העלות של הוצאת ספר גבוהות במיוחד וטרם הצלחנו לגייס את כל הסכום הדרוש.
ישנה אפשרות להקדשת שיחות בספר.

אשמח לשמוע הערות והארות על השיחות למייל: li_g2@walla.co.il – לירן.

² ראה של"ה וישב, דרוש 'צאן יוסף' א: "והברית שלום היא מידת יוסף".

את האחים היא להדגיש את הקשר אל יעקב אביהם, אל השורש. מסיבה זו, יוסף שהיה בן הזקונים, דמה לאביו במראהו: **"כִּי בֶן זְקִינִים הוּא לוֹ"** – שהיה זיו איקונין שלו דומה לו (רש"י). בראשית רבה וישב פד, ח. ³ הדמיון ליעקב לא הסתכם רק מבחינה חזותית אלא אף מבחינה רוחנית: **"וְאוֹנְקְלוֹס תְּרַגֵּם בַּר חַכִּים הוּא לִיה כָּל מַה שֶׁלֵּמַד מִשָּׁם וְעֵבֵר, מִסֵּר לוֹ"** (רש"י). ⁴ כמו כן, דומה שנתנת כתונת הפסים ליוסף מסמלת אף היא את תפקידו. הפסים מבטאים את הגוונים ואת השוני שיש בין האחים, ובמקביל לכך את כוחו של יוסף לאגדם יחדיו.

בכל שבט ניטעו תכונות שונות המבדילות אותו מחברו. אולם חידוד ההבדלים יתר על המידה עלול ליצור בעיה כפולה. ראשית, על ידי חידוד הדעות והעמדות עלולים האחים להתפצל ולפרק את האחווה. אך לא זו בלבד, עלולים הם גם לשכוח את הקשר אל אביהם יעקב.

חלומותיו של יוסף

כנגד שתי הסכנות הללו יוסף חולם שתי חלומות. החלום הראשון של יוסף עוסק רק באחים, ללא ההורים: **"וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאֻלְמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֵמְתִי וְגַם נִצְבָּה וְהִנֵּה תִסְבְּינָה אֲלֵמְתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוֶינָן לְאֲלֵמְתִי"**. האלומות מסמלות את הגוון האישי שיש לכל שבט, את עבודתו המיוחדת, את מפעלו הייחודי. אבל חשוב שיהיה מי שידאג להיות הציר סביבו כולם יתאגדו ויחיו בשלום. לא טשטוש הגוון האישי של כל אחד יש כאן כי אם דאגה לשמרם מאוחדים בתוך המעגל.

לעומת החלום הראשון, בחלום השני מתחדש יסוד שלא הופיע קודם לכן: **"וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשְׂרֵת כּוֹכְבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי. וַיִּסְפָּר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחָיו"**. את החלום הראשון סיפר יוסף רק לאחים ואילו את החלום השני מספר יוסף גם ליעקב היות ודמותו מקבלת ביטוי בהופעת השמש והירח.

בין השמש לכוכבים יש קשר הדוק. הכוכבים מקבלים את אורם מהשמש ונעים במסלולם מסביבה. משמעות הנמשל היא שהשבטים מקבלים את כוחם מיעקב אביהם. אולם בחלום זה יוסף מוסיף לחדש שלא רק האחים זקוקים ליעקב, נהפוך הוא – יעקב זקוק לשבטים. הכיצד? על מנת שאישיותו העצומה והכוללת של יעקב תיושם, תצא לפועל ותבטא בגוונים רבים, הוא זקוק לצאצאיו במטרה להופיע, כל אחד בדרכו, את גדולת אביהם. ליוסף אם כן תפקיד כפול, כראוי לבכור: ⁵ גיבוש האחים בינם לבין עצמם ודאגה לשיוכם אל יעקב. איחוד הגוונים וחיבור הענפים לשורש. אכן, לא רק האחים זקוקים ליוסף אלא גם יעקב.

השנאה – בונה את העולם

על רקע משמעות תפקידו של יוסף בין האחים ייתכן ונוכל להסביר מניין צמחה השנאה ליוסף. ראשית עלינו לברר מהי בכלל מטרת השנאה בעולם? מענה לכך אנו מוצאים בדבריו של הרב קוק (אורות הקודש ד' תצח), שעמד על מהות השנאה ככח פועל:

הפרטיות צריכה לצאת מן הכח אל הפועל, להעשיר את יקר תפארת המציאות. הכלל חובק בתוכו המון הפרטים בבליה. אבל למען צאתם של הפרטים לאור ההויה, צריך כל פרט להיות מתבלט במהותו היחידה, ולזה צריך הוא לכה מעכב, לכה מתנגד לכל

³ ראה תנחומא פקודי יא: "יעקב הוליד ליוסף דומה לו שנאמר: אלה תולדות יעקב יוסף ראובן שמעון לא אמר אלא יוסף, וכן הוא אומר כי בן זקונים הוא לו, זיו איקונים הוא לו", וראה גם תרגום יונתן.

⁴ ראה בראשית רבה פד, ח: "כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף".

⁵ "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחֻלּוֹ יִצְוֶי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרֶתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף" דברי הימים א ה, א, "וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף" שם ב. ראה בבא בתרא קכג ע"א: "ראויה היתה בכורה לצאת מרחל, דכתיב: אלה תולדות יעקב יוסף, אלא שקדמתה לאה ברחמים, ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה".

הפרטיות, שעומדים להיות מצבינים את פרט זולת עצמיות פרטיות. וזהו יסוד השנאה, שבונה את העולם. יסוד המלחמה בחיים ובחברה, יסוד ההגבלות בדעות ואמונות. הכל למען יהיה מקום שיתפתח כראוי כל ערך מיוחד, ולא יבאו אחרים, אישים, עמים, הנחות וצביונים, דעות ואמונות, לקחת את מקומו. נמצא, שיסוד השנאה הוא האהבה והשלום, הבא דוקא ע"י ההתאמה של כחות גמורים. שאחרי השלמתם הם מתאגדים ביחד להיות עושים עולם שלם עשיר ומלא.

תפקיד השנאה, עד כמה שזה ישמע תמוה, הוא לגרום לפרט לצאת אל הפועל במלוא הדרו. על מנת לחדד את זהות הפרט ולהעניק לו אפשרות פריחה, הפרט יוצר התנגדות המופנית אל כח ההכללה, האחדות והשלום. מהבחינה הזו, השנאה בונה את העולם כי היא מסייעת לכל כח לעמוד בצביונו ולתפוס את מקומו.

בדומה לכך, זהו יסוד תפיסתם של האחים. אמירת השלום מקוממת אותם משום שהם רואים בזה פגיעה במהלך פיתוח האישיות הייחודיות של כל אחד מהם. עשיית השלום ביניהם מתפרשת כבלילת הכוחות בערבוביה ללא כל צביון, וכאמור האחים שואפים בכל מאודם להתפרט לשנים עשר כוחות, ולבטא כל אחד בדרכו את ייחודיותו. נראה שזו הסיבה בגינה הם מתרחקים ממקום ישיבתו של יעקב, חברון. **"וַיֵּלְכוּ אָחִיו לְרַעוֹת אֶת צֶאֱן אֲבֵיהֶם בְּשָׂכָם"**. **"שלא הלכו אלא לרעות את עצמן"** (רש"י). השבטים בורחים מן הכח המאחד שלדידם מהווה הפרעה לעושר ולגיוון שיכול לצמוח מתוך השבטים.

אכן, המאבק הרוחני בין האחים ליוסף הוא מאבק אדירים בין שתי כוחות בעולם:

"שני קולות נוראים נשמעים בעולם ברעש אדיר. כל אחד מהם תובע את דקיונו בתוקף עצום ונורא. כל אחד מתחזק לבנות את בניינו. הקול ההרמוני, הקול התובע מהכל התאמה, כיוון והשתוות, קול השלום. העולה ברעם גדלו על כל המון קולות המלחמות, הנשמעים בכל אפסי העולמים. ולעומתו מרעים הקול המבלבל, הקול השואג לעצמת המצוי הבודד, ולתגרת החיים בהתגברותו של כל אחד על חברו. להבלטת מציאותה של כל מידה יחידית ולכח הבלענות שלה לבלע את השאר. וכל מדה ומדה ככה מרעמת, וקול ענות מלחמה נשמע במלוא עולמים" (אורות הקודש ד תצג)

התפרקות האחוה

לאחר מכירת יוסף, מתגלות ההשלכות של חסרון הכח המאחד. האחים מתחילים להתפזר. מבין כולם בולטת עזיבתו של אחת הדמויות המרכזיות בין האחים – יהודה: **"וַיֵּרָד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו"**. עזיבה זו מלווה במעשה הנוגד בחריפות את מורשת אבותיו: **"וַיֵּרָא שָׁם יְהוּדָה בֵּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׂמוֹ שׁוֹעַ וַיִּקְחֶהּ"**. לכל שלושת האבות היה מאוד חשוב להימנע מנישואין עם בנות כנען ואפילו עשיר⁶ ידע לשמור על מסורת זו. ואילו דווקא יהודה סוטה מן הערכים המשפחתיים.⁷ הכיכד? מסביר המדרש: **"אימתי? בשעה שפירש מאחיו"** (תנחומא [בובר] וישב ט). הנפילה הקשה של יהודה היא התוצאה של מכירת יוסף. יתירה מזו, גם בין בניו של יהודה מתגלה קרע באחוה כאשר לאחר מותו של ער אונן מסרב להקים זרע לאחיו. ללא יוסף האחוה מתפרקת, הגבולות מטשטשים, דמותו של האב נעלמת ומורשת האבות מתחילה להתעמעם.

⁶ בראשית כח ו-ח: **"וַיֵּרָא עֶשָׂו כִּי בָרַךְ יַצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ פְּדָנָה אָרָם לְקַחֵת לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֶת וַיֵּצֵא עֲלָיו לְאִמְרֵי לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן. וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב בְּאֵל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פְּדָנָה אָרָם. וַיֵּרָא עֶשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן בְּעֵינָיו יַצְחָק אָבִיו"**.

⁷ "ראה ילקוט שמעוני רמז קמה: "אפשר בא אברהם והזהיר ליצחק בא יצחק והזהיר ליעקב ויהודה אזיל ונסיב?".

כח זה של יוסף מקורו באמו – רחל, שמסירותה למען אחותה היה בלתי נתפס. על אף התקוות הרבות להינשא ליעקב, היא מקבלת את גזירת אביה להשיא קודם את לאה ליעקב ואף מוסרת לה את הסימנים שיעקב נתן לה. רחל מוסרת חלומות של שנים ולו בשביל שהאחוה עם לאה תישמר.

משיח בן יוסף

תכונה זו היא אף תכונתו של משיח בן יוסף. על פי המהר"ל (נצח ישראל פרק לז) כח השלום והאחוה הוא הכוח שעתיד להתגלות ע"י משיח בן יוסף, שעניינו לחתור ולמצוא מכנה משותף בין כל פלגי העם על אף כל ההבדלים. בכוחו לקבץ גלויות הואיל והוא מגלה שכולנו קשורים בסופו של דבר. משיח בן יוסף אף משול ללב באיברים "ויוסף תמיד הוא באמצע, כנגד הלב. ורוב האברים נמשכים אל הלב, שהוא עיקר". מהות הלב היא להיות המכנה המשותף לכל האיברים, קטן גדול, באמצעות הזרמת הדם לכל מקום בגוף.

ריבוי ותוספת

אפיון נוסף של כח השלום הוא אי הפחד מהריבוי ומהתוספת. יוסף כשמו, כל מה שתוסיף יכול להיות מוכלל בתוך האחדות הגדולה.

"בן פֶּרֶת יוֹסֵף בֶּן פֶּרֶת עָלֵי עֵינַי (בראשית מט, כב), אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. וידגו לרב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם" (ברכות נה ע"ב).

עין הרע משמעותו לדבר על השוני, על מה שיש לאחר אך שאינו ניתן להכלה. יוסף הוא איש של ברכה ושל ריבוי אשר אינו מפחד מעין הרע. כוחו של יוסף עתיד להיות הקול המבשר ראשונה על גאולת ישראל. כאמור, דווקא ככזה הוא מושך שנהא רבה כי הוא נתפש כפשרן, כמטשטש גבולות והבדלים, כנוגד כל ייחודיות ונבדלות, והכל בשם השלום. השלום של יוסף אינו מסתכם רק בשלום בתוכנו אלא אף בשלום כלפי האנושות. את עבודתו יוסף ממשיך גם במצרים בהשכנת השלום בבית פוטיפר, בעשיית שלום בין חלומות שרי המלך ובין חלומות פרעה למציאות, ובעשיית שלום וסדר בתוך כלכלת מצרים.

לעבדו שכם אחד

אי אפשר להתעלם מהסמליות שבמכירת יוסף דווקא בשכם, שם מתחדדת יותר מכל הסוגיה בדבר דרישת השלום: **"כִּי אִזְ אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׁפָה בְרוּרָה לְקָרָא כָּלֵם בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׁכָם אֶחָד"** (צפניה ג, ט). בפסוק זה חותם הרב קוק פיסקה העוסקת באחדות העולם (אוה"ק ד' תקח):

השמות של השבטים, מורה הליסוד הצרופ של כנסת ישראל מצד קדושתה העצמית, ושבעים נפש הם כבר מצד צירופם של ישראל לכללות העולם. כשתהיה האורה הא-להית הפנימית, שהיא דוחקת את כל הנשמות להסתופף בצל שדי, מתגלה בעולם... אז יכירו כל בני האדם, כל העמים השונים, כל הגזעים, כל הלשונות, וכל בני הדתות והסגנונים השונים שבמהלך המחשבות והרגשות, שאיזה רעיון נשגב ונאצל, ואיזו שאיפה אדירה וקדושה היא מקפת את כולם, שערכה הוא יותר חשוב מצד אחדותה... ואז יגשו זה לזה כל הלוחמים, כל המריבים והשונאים, ויתאחדו באחוה טהורה, להוציא לאור את המצפון המאוחד בלא שום גמגום והסתרה כלל. כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה, לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד.

יוסף מוכן לשלם מחירים כבדים למען השלום, כך בבית פוטיפר בו למען השלום בין איש לאשתו הוא נאסר וכך בכלל במכירתו לישמעאלים ובירידתו למצרים.

יוסף עתיד ללמד את האחים כמה ערך השלום, האחוה והקשר לאבא הוא חיוני מאין כמוהו. בפרשת מקץ יוסף יתיש את האחים ויגרום להם להתאחד: **"כָּלְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחֳנוּ"** (מב, יא).

באותו מעמד אף ילמדו האחים לגלות אחווה אדירה שכולם למען אחד, למען בנימין, עד כדי מסירתם לעבדות: **"וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדֹנָי לְעֲבָדִים"**. במקביל יוסף יקפיד להזכיר להם את המכנה המשותף, את אביהם: **"וַיֹּאמֶר הַשְּׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן"**. זה גם יהיה הדבר הראשון שיעניין אותו לאחר שיתגלה אליהם: **"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי"**.

מלאכת השלום

בבית המקדש היה קרבן שכל מהותו הייתה יצירת השלום – קרבן שלמים – **"שהוא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל"** (תנחומא צו ד). **"רבי יהודה אומר כל המביא שלמים מביא שלום לעולם... דבר אחר שלמים שהכל שלום בהן"** (ספרא ויקרא טז). מסיבה זו לאומות העולם אסור להקריב שלמים אלא רק עולות (רמב"ם מעשה הקורבנות ג, ב).⁸ כאשר המשכן היה בנחלתו של יוסף בשילה, השלמים היו נאכלים "בכל הרואה", בכל מקום בו היו רואים משם את שילה, בעוד בבית המקדש השלמים היו נאכלים רק לפני מן החומה.⁹ משמעות הדבר היא שכאשר אור השלמים מתחבר עם כוחו של יוסף, אור השלום מופץ לכל עבר, לכל מי שרואה. לחבר את כל הפזורים ולברך את ברכת השלום. על רקע צמיחתו של משיח בן יוסף ועל גבי מצע השלום שביסס יכול משיח בן דוד לפרוץ ולהצמיח מלכות רוחנית איתנה. כשהגלויות מתקבצות צריך גם לקבץ עולמות רוחניים ונפשיים, ולעיתים אף צריך לוותר ולהקריב את הכבוד האישי. הצדיקים המופקדים על מלאכת השלום, בהחלט מודעים לחשיבות הייחודיות האישית וחיידוד ההבדלים אך יחד עם זאת, משימתם היא למצוא את השווה, לאחות ולאחד את כולם **"לְבַלְתֵּי יָדָח מִמֶּנּוּ נִדָּח"** (שמואל ב יד, ד).

⁸ "אבל העכו"ם אין מקבלין מהן אלא עולות בלבד, שנאמר: "ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלקיכם" אפילו עולת העוף מקבלין מן העכו"ם אע"פ שהוא עובד ע"ז, אבל אין מקבלין מהם שלמים".

⁹ ראה מגילה ט ע"ב. ורש"י שם: "בכל הרואה – בכל מקום שרואה משם את שילה". וראה רמב"ן שמות כד, יא: "כי השלמים טעונין מחיצה ונאכלין בירושלים לפני מן החומה ובשילה בכל הרואה". וכן משנה זבחים יד, ו. תמורה כא ע"ב.